

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Будник О.Б.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті визначено місце демократичних цінностей молоді в системі загальнолюдської культури. Обґрунтовано потребу їх формування в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у добу освітніх трансформацій.

Ключові слова: демократичні цінності, демократична культура, майбутні учителі, сучасне студентство, професійна освіта.

Постановка проблеми. Сьогодні відбувається активна модернізація державами всього світу традиційних освітніх парадигм, їхніх пріоритетів та цінностей з урахуванням глобалізаційних змін, економічних стратегій і традиційної культури. Процеси інтегрування країн до Європейського простору зумовлюють потребу міжетнічної взаємодії, толерантного ставлення до різних народів та їхніх культур, організації освіти на засадах демократії. У зв'язку з цим, варто переглянути культурологічну складову у національних вищах. Вивчення Сорбонської (1998), Болонської (1999), Берлінської (2003) та інших декларацій засвідчує, що у кожній із них чітко відображений національно-культурний компонент, вказується на те, що для Європи метою є збереження європейського культурного багатства, мовного розмаїття, ґрунтуючись на спадщині різних традицій, акцентується на сприянні розвитку багатоманітності культур, мов, національних систем і автономності навчальних закладів. Отож важливою складовою професійної педагогічної освіти вважаємо підготовку студентів до ефективної діяльності в соціокультурному виховному середовищі на засадах демократії. Адже саме студентська молодь готує себе до життєдіяльності як інтелектуальна, організаційна, управлінська еліта сучасного суспільства, від якої значною мірою залежать і політичні реформування. Тому актуально вважаємо проблему формування в студентства демократичних цінностей, особливо в умовах військово-політичного конфлікту та стратегії розбудови громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Демократичні цінності в своїй основі опираються на концептуальні підходи давньогрецьких філософів (Перікла, Аристотеля і Демокріта) до сучасних західних теоретиків (Р. Арона, К. Ясперса, Ю. Хабермаса, К. Поппера, Х. Аренд та ін.). Проблеми розвитку політичної культури українських громадян досліджують В. Бедик, О. Бабкіна, Є. Головаха, зокрема врахування менталітету нації в цьому процесі – І. Макух-Федорова. Актуальні питання формування демократичних цінностей дітей і молоді знайшли своє відображення в творах таких учених, як Н. Балабанова, В. Вікторов, С. Кострюков, В. Кремень, В. Луговий, В. Лутай, В. Мадзігон, О. Сухомлинська; гуманітарної освіти учителя у філософському й психолого-педагогічному контексті – Г. Балл, М. Берулава, Г. Васянович, С. Гончаренко, В. Краєвський, А. Кузьмінський, П. Матвієнко та ін. Проблеми формування демократичних цінностей студентської молоді в теоретико-методичному контексті присвячено науковій публікації таких учених, як В. Андрущенко, В. Бабкін, В. Бебик, М. Головатий, Л. Губерський, А. Колодій, М. Михальченко, С. Рябов, О. Семашко та ін. Методологічні аспекти вдосконалення змісту професійно-педагогічної освіти знаходимо в наукових працях І. Беґа, О. Дубасе-

нюк, І. Зязюна, Н. Ничкало, Р. Скульського; окремі аспекти формування етнокультурної компетентності студентської молоді досліджують О. Гуренко, М. Євтух, В. Кириченко, Л. Коваль та інші вчені.

Мета статті – визначити місце демократичних цінностей майбутніх фахівців у системі загальнолюдської культури та обґрунтувати потребу їх формування у студентів вищих педагогічних навчальних закладів у добу освітніх трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цінність – це «соціально-філософська категорія, що відображає один із найбільш суттєвих аспектів взаємодії людини й навколишньої дійсності – позитивне чи негативне значення матеріальних і духовних явищ і предметів для людини, соціальної групи, народу й людства» [4, с. 6]. Відтак цінність – це глибинний вияв потреби людини, котра прагне перебувати у комфортному соціумі. Саме в період кризи, суспільних перетворень спостерігається втрата чи переоцінка певних пріоритетів, пошук нових стратегій. За К. Ющак, під цінностями педагогічної діяльності розуміють ті її особливості, які уможливають задоволення вчителем своїх матеріальних, духовних і суспільних потреб, а також слугують відповідними орієнтирами його професійної активності. Вибір цінностей, на думку вченого, не вважають процесом самостійного їх творення, а представляє собою лише індивідуальне ставлення індивіда до існуючих орієнтирів [10, с. 20].

Становлення демократичних цінностей відбувається історично у процесі суспільного розвитку, а в педагогічній думці фіксуються у формі суспільної базовості через специфічні образи та уявлення. Базовими демократичними цінностями є поняття «свобода», «відкритість», «толерантність», «гуманізм», «милосердя» та інші. Діалектичне розуміння ідеї свободи в освіті знаходимо у працях Ш. Амонашвілі, Е. Гутмана, Ф. Михайлова, П. Фролова.

І. Штука акцентує на тому, що демократична держава потребує відповідного типу політичної культури [8]. На рубежі 80-90-х років ХХ сторіччя в Україні загострився конфлікт «батьки – діти» на тлі розходжень у розумінні та ставленні до нової політичної системи, несприймання демократичних цінностей, адже саме в цей час демократичні процеси мають особливий вплив на формування духовних ідеалів молоді людини. Відтак «трансформація цінностей і сенсу демократії від одного покоління до іншого може забезпечити умови для стійкого розвитку українського суспільства» [6, с. 26]. В. Кремень переконливо доводить, що сучасна «система цінностей і норм освітньо-педагогічного процесу носить культурно-історичний характер», тому для світового освітнього простору характерним є явище «пошуку нового сенсу педагогічної діяльності, що ґрунтується на постмодернових засадах» [5, с. 12].

Демократія синтезує в собі особисту та індивідуальну свободу людини, реальні умови й можливості

вияву соціально-політичної активності, право обирати на власний розсуд, свободу слова, совісті тощо. Саме ці норми слугують провідними демократичними цінностями. Вважаємо, що демократичні цінності – це почуття прив'язаності до своєї країни, національна самосвідомість, самовідповідальність, мир, суспільна злагода, працелюбство, національна гідність, права і свободи громадянина, соціально-правова захищеність, плюралізм думок, пріоритет національних інтересів, духовно-моральна культура, гуманність, толерантне ставлення до представників іночультур, повага до традицій інших народів тощо.

У контексті аналізу професійно-ціннісних орієнтацій студентів виокремлюємо такі поняття, як «справедливість», «свободу», «гуманність», «гуманізм», «патріотизм», які, на нашу думку, певною мірою характеризують демократичну культуру особистості. Приміром, виявлено, що серед окреслених цінностей, майбутні фахівці надають перевагу таким орієнтаціям, як добро, любов, безпека, дещо нижчими є показники щодо «справедливості», «свободи». Відтак ці якості особливо актуалізувались у сьогодні, коли постало питання захисту суверенітету країни.

У сучасній освіті пропагується ідея навчання як діалогу культур, тобто аналіз різнобічних проблем (історико-політичних, соціально-педагогічних) з позицій різних народів, виокремлення подібності в підходах на основі загальнолюдських цінностей та рівноправності всіх суб'єктів педагогічного процесу. Принцип полікультурного виховання може слугувати засобом примирення багатьох націй, але, безумовно, з визнанням прав корінних мешканців, котрі спокон віків населяли відповідну територію. У цьому контексті акцентуємо на актуальності проблеми формування в майбутніх учителів готовності працювати з людьми різних національностей, розуміти їхні релігійні та економічні відмінності, здійснювати педагогічний супровід етнічної соціалізації учнів і на цій основі розвивати творчий професійний потенціал [9].

У сучасному світі спостерігається тенденція до зближення культур, традицій, освітніх систем. Однак ідеї національного злиття, як засвідчує світова історія, не виправдали себе в багатьох країнах – СРСР, Чехословаччині, Югославії. Сьогодні великі країни, приміром, США, Канада, твердять про етнічну різноманітність суспільства. Ідея асиміляції етнокультури переросла в декларацію свобод і демократії нового інтернаціонального типу суспільства. Емігранти з різних країн намагаються зберегти рідну мову, релігію, традиції в іносередовищі. Це значною мірою стосується й освіти. Наприклад, зарубіжні методики навчання вдало адаптовані до використання в школах української діаспори з урахуванням давніх традицій християнської культури.

«Сфера освіти, що найбільшою мірою визначає рівень розвитку людини, стає загальнонаціональним пріоритетом у все більшій кількості країн світу», – зазначає В. Кремень [5, с. 10]. «Першим нашим завданням має стати утвердження і в громадській думці, і в суспільній практиці справжньої пріоритетності сфери освіти як необхідної умови національного розвитку і національної безпеки. Нам потрібно згуртувати українську націю навколо проблем освіти, об'єднати зусилля не лише освітан, а й усього суспільства [Там само]. Це стосується, передусім, проблеми формування демократичних цінностей студентської молоді. Не випадково одним із завдань української педагогічної науки в умовах розвитку і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави є «переведення нових реалій, демократичних понять і цінностей у відповідну площину нового змісту освіти, який задовольняв би два освітніх напрями – освіту про демократію і освіту для розвитку демократії» [6, с. 25].

Важливим чинником мотиваційного забезпечення соціально-виховного середовища вищого навчального закладу слугує розуміння, передусім, свободи як демократичної цінності як сенсу життя людини; усвідомлення свободи як умови реалізації суб'єктів освітнього простору своїх особистісних і соціальних запитів; визначення цінності свободи в ієрархії індивідуальних та суспільних цінностей. У цьому виражається розвиток феномена свободи, що слугує формуванню соціально-виховного середовища університету. У цьому контексті важливим є не надання свободи самій особистості, а розвиток у людини аксіологічного ставлення до неї через володіння свободою. За таких обставин індивід усвідомлює себе особистістю. У процесі формування демократичних цінностей студентів в умовах навчального закладу доцільним вважаємо те середовище, в якому панує дух свободи і незалежності, що природно формує у майбутнього фахівця свободу думки, слова, незалежність, незаангажованість поглядів, мислення. Така свобода досягається завдяки принципу єдності процесу викладання та дослідження.

В. Мадзігон наголошує на тому, що сучасні навчальні заклади покликані «виробити в кожного громадянина звички, настанови і цінності, без яких неможливе функціонування демократії. Формування демократичних цінностей в системі здійснюється через усі без винятку аспекти навчально-виховного процесу, на всіх його рівнях – змістовому, організаційному, функціональному, комунікативному» [6, с. 26]. На *змістовому* рівні забезпечується доступ усіх студентів до повноцінного об'єктивного, не політизованого, не заангажованого змісту освіти, який відображає об'єктивне й критичне висвітлення проблем, понять, феноменів; розширюється й поглиблюється зміст предметів соціально-гуманітарного циклу; забезпечується широкий вибір альтернативних підручників, посібників, додаткової та допоміжної літератури. На *організаційному* рівні здійснюється децентралізація управління системою освіти; забезпечується: гнучкість, відкритість напрямів, типів і структур освіти; рівність шансів усіх дітей до суспільства, навколишнього середовища. На *функціональному* рівні запроваджуються активні методи навчання, коли студент виступає суб'єктом навчально-виховного процесу; студентське самоврядування, відповідне ставлення до дисциплінування; різні форми соціалізації молоді. Пріоритетним напрямом розвитку педагогічної науки стало розроблення психолого-педагогічних засад та технологій особистісно зорієнтованого підходу до навчання й виховання підростаючого покоління. На *комунікативному* рівні – це взаємини між педагогом і студентом, між керівником і викладачем, організація спілкування в межах навчального закладу; співпраця між університетом і громадськими організаціями тощо.

З раннього віку люди вчаться приймати усвідомлені рішення, розуміти й цінувати важливість правопорядку, виявляти толерантність до політичних опонентів, докладати спільних зусиль для вдосконалення суспільства й політичного життя, бути переконаним, що саме від них залежить доля кожної людини, суспільства, держави, нації. К. Юцак зазначає, що «швидкий цивілізаційний розвиток зумовлює якісно нові вимоги до освіти», зокрема до компетентності студентів, що обрали професію педагога, що потребує від викладача підвищення його майстерності, використання педагогічних інновацій [10, с. 78–82].

Процес формування демократичних цінностей студентів є багатофакторним, оскільки на нього впливають: а) соціальне середовище, яке трансформується в контексті утвердження демократичних цінностей; б) організація і зміст основного виду діяльності студентів – навчального процесу, що модернізується; в) виховна та культурно-дозвілєва діяльність; г) самовиховання, власна активність студентської молоді [4].

Дієвим чинником формування демократичної культури майбутніх фахівців вважаємо середовище навчального закладу, адже молодь здебільшого засвоює цінності тих формальних чи неформальних груп, які мають для неї визначальне значення. Приміром, з початком демократичних перетворень в Україні та здобуття нею незалежності, студентство активно виявляло відповідні ціннісні орієнтації, часто й радикальні способи відстоювання своїх прав (голодування, мітинги, демонстрації тощо). У сучасних умовах трансформації української держави спостерігається диференціація суспільного життя, індивідуалізація потреб, інтересів і ціннісних орієнтацій студентської молоді. Демократичні ідеї у молодих людей можна закріпити за умов їх сповідування не лише через медіапростір, неформальні групи, громадські організації, а передусім, у середовищі безпосереднього спілкування у педагогічному університеті.

Процес формування демократичних цінностей невіддільний від національно-патріотичного виховання молоді. Його ефективність під час вивчення фахових дисциплін визначається наступними умовами: увиразнення у змісті дисциплін гуманітарного циклу дотичних тем, проблем, що мають вплив на формування етичної і патріотичної свідомості й поведінки студентів; охоплення кожного активного учасця із вивчення й аналізу історичного минулого Вітчизни; забезпечення комплексного підходу щодо державно-патріотичного і духовно-етичного виховання майбутніх учителів; формування в них усвідомленого та зацікавленого ставлення до вивчення історичного минулого країни, сучасних тенденцій в розвитку суспільства; упровадження у практику професійної підготовки активних методів і нових інформаційних технологій навчання студентів; формування умінь і навичок публічного викладу поглядів із питань історичного минулого і сучасного стану країни; моральне й матеріальне стимулювання соціальної активної діяльності майбутніх фахівців; високою педагогічною культурою викладачів вищу та ін. [7, с. 309–310].

Водночас рівень сформованості в майбутніх фахівців демократичних цінностей важко піддається коректному кількісному чи якісному вимірюванню, наприклад, результати цього процесу десять років тому і сьогодні. Тому такий соціокультурний процес, як формування демократичних цінностей студентів педагогічного університету, потребує ретельного аналізу змін, що відбулися в їхній свідомості за певний проміжок часу. Щоденні реалії практики слугують не тільки критерієм перевірки демократичних цінностей, але й рушієм їхньої постійної переоцінки, оновлення та зміни всієї системи ціннісних орієнтацій молоді. Участь у студентському самоуправлінні у навчальній (планування, організація, контроль і облік під час навчального процесу та науково-дослідної роботи) та позанавчальній час (волонтерська, дозвілєва та інші види діяльності). Важливу роль відіграють також самоосвіта й самовиховання.

В. Кремень проголошує важливим завданням забезпечення реалізації актуального принципу сього-

дення – від «освіти на все життя» до «освіти через усе життя» [5]. У процесі самовиховання демократичні цінності виявляються у ставленні студента до інших людей, до себе самого. Самоосвіта впродовж усього життя допомагає пізнати не лише світ людських взаємин, але й самого себе, розвивати власні інтелектуальні здібності, волю, самодисципліну, тобто студентство отожднює себе з демократичними цінностями, які опановує.

Демократичні цінності майбутніх фахівців яскраво виявляються через активність у студентському самоврядуванні, адже в процесі такої діяльності виявляються, передусім, лідерські якості молоді. Головним завданням студентського самоврядування є формування й розвиток соціальних компетентностей особистості, її гуманістичної спрямованості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості.

В умовах вищого навчального закладу студентське самоврядування спрямоване на вирішення наступних завдань: сприяти активній позиції майбутніх учителів щодо реалізації їхніх прав і свобод; допомагати в пізнанні особливостей темпераменту, якостей характеру на основі результатів діагностики; виховувати вміння складати план проведення заходів; стимулювати творчу активність, залучати до проведення виховних заходів і створення ситуацій, які б уможливили виявлення ініціативи кожному студенту незалежно від смаків і вподобань, діяти самостійно, реалізувати свій потенціал; розвивати творчі здібності, формувати вміння аналізувати та регулювати свою поведінку, застосовувати набуті знання в реальному житті.

Доцільним вважаємо у педагогічних вищах ознайомлення студентів із важливим аспектом роботи вчителя – волонтерством, сутність якого – у створенні організованої системи, де кожен може стати активним представником своєї громади. Для цього проводять різного роду волонтерські акції, агентства волонтерської допомоги, бригади й клуби, до яких на добровільних засадах безкоштовно зголошуються студенти на здійснення діяльності, що приносить користь іншим людям і суспільству в цілому. Волонтерська діяльність майбутніх учителів передбачає їхню участь у вирішенні екологічних проблем краю, захист громадянських прав, організацію спортивних і культурних заходів, допомогу ветеранам, людям похилого віку, інвалідам, малозабезпеченим, соціально незахищеним тощо.

Висновки. У період побудови громадянського суспільства, євроінтеграції, розбудови державності країни пріоритетне місце належить політичній зорієнтованості та демократичній культурі молодого покоління, зокрема студентської молоді. Демократичні цінності – це високий рівень національної самосвідомості, суспільна злагода, почуття національної гідності, дотримання прав і свобод громадянина, соціально-правова захищеність, плюралізм думок, пріоритет національних інтересів, духовно-моральна культура, толерантне ставлення до оточуючих тощо. Їх формування в системі професійної освіти здійснюється через усі аспекти навчально-виховного процесу на різних рівнях – змістовому, організаційному, функціональному, комунікативному. Згадані вище ідеї мають лягти в основу проектування виховного середовища сучасного вищого навчального закладу. Провідні демократичні цінності, як свобода, толерантність, відкритість, національна самосвідомість, самовідповідальність, мир, суспільна злагода, працелюбство, національна гідність, забезпечують динамічні форми управління в середовищі вищу. Виходження майбутніх учителів у контекст

індивідуального, соціального та глобального розвитку дозволяє зрозуміти унікальність і загальність трансформації окремих соціальних систем та їхню соціокультурну обумовленість.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробленні концептуальних і методичних засад виховання демократичних цінностей дітей і молоді в навчальних закладах різних типів.

Список літератури:

1. Волков Г. Н. *Этнопедагогика: учебн. для студ. сред. и высш. пед. учебн. заведений* / Г. Н. Волков. – М.: Изд. центр «Академия», 1999. – 168 с.
2. Гуренко О. *Впровадження технології формування етнокультурної компетентності студентів у практику роботи педуніверситету* / О. Гуренко. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bdpu.org/scientific_published/2005/pedagogics_2_2005/28
3. Kokieli A. *Education to values of the students of pedagogy in the uniting Europe* / A. Kokieli // *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. Вип. XXXIX.* – Івано-Франківськ, 2011. – С. 108–112.
4. Кострюков С. В. *Формування демократичних цінностей студентської молоді в трансформаційний період: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.10* / С. В. Кострюков; Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2004. – 17 с.
5. Кремень В. Г. *Поступ до нової філософії освіти в Україні* / В. Г. Кремень // *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002: збірник наукових праць до 10-річчя АПН України* / Академія педагогічних наук України. – Ч. 1. – Харків: «ОВС», 2002. – С. 9–23.
6. Мадзігон В. М. *Інформатизація в контексті демократизації освіти в Україні* / В. М. Мадзігон // *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002: збірник наукових праць до 10-річчя АПН України* / Академія педагогічних наук України. – Ч. 1. – Харків: «ОВС», 2002. – С. 23–37.
7. Новосолов О. *Теоретико-методичні засади актуалізації патріотичного виховання сучасних студентів у вишах України* // *Етнопедагогічний контекст професійної підготовки студентів у вишах Прикарпатського регіону: навчально-методичний посібник* / за ред. проф. Н. Лисенко. – Київ–Івано-Франківськ, 2009. – С. 296–313.
8. Штука І. А. *Проблеми формування демократичної політичної культури в Україні* / І. А. Штука. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Slv/2011_11/st69.pdf
9. Budnyk O. *Ethnic socialization of personality: space of family educational traditions of the XXI-th century* / O. Budnyk // *Wychowanie u początku XXI wieku / Praca zbiorowa pod redakcją: Ks. prof. dr hab. Jana Zimnego, Dra Romana Kryla.* – Stalowa Wola – Kijiw – Ružomberok, 2012. – S. 235–245.
10. Juszcak K. *Teachers' education in the context of changing expectations in a contemporary society* / K. Juszcak // *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. Вип. XXXIX.* – Івано-Франківськ, 2011. – С. 78–82.

Будник Е.Б.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация

В статье определено место демократических ценностей молодежи в системе общечеловеческой культуры. Обоснована необходимость их формирования у студентов высших педагогических учебных заведений в период образовательных трансформаций. Формирование демократических ценностей автор рассматривает в системе учебно-воспитательного процесса на разных уровнях – смысловом, организационном, функциональном, коммуникативном. Акцентируется на значении волонтерства в воспитании будущих специалистов.

Ключевые слова: демократические ценности, демократическая культура, будущие учителя, современное студенчество, профессиональное образование.

Budnyk O.B.

Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk

PROBLEM OF FORMATION OF DEMOCRATIC VALUES OF FUTURE PROFESSIONALS

Summary

The article outlines the place of democratic values of youth in the system of human culture. Substantiated the need for their formation in students of higher educational institutions in the transformation of education. Formation of democratic values by considering a system of educational process at various levels – semantic, organizational, functional, communicative. The attention on the importance of volunteering in the education of future professionals.

Keywords: democratic values, democratic culture, future teachers, modern students, vocational education.